

CAMPILLO, Maria / VILANOVA, Francesc (eds.) (2000): *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer 4, Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 185 p.

El mes de maig de 1939, des de Tolosa de Llenguadoc, Maria Baldó de Torres envia una carta a Carles Pi i Sunyer, que en aquells moments és a París, informant-lo sobre el funcionament de la Residència d'Estudiants on es refugien exiliats catalans relacionats amb el món universitari, i in-

sistint sobre el que aleshores era la seva principal preocupació, la incertesa del futur immediat. En aquesta carta —tot un compendi de les emocions, les pors, les esperances i el dolor dels exiliats catalans durant els primers mesos després de la diàspora— podem llegir les paraules que segueixen: «Els amics de Toulouse ens han resolt el problema de la llar i en part el de la nutrició. Resten tots els altres sense solució i encara hi ha quelcom de més anguniós que és el de donar-se compte de que un és un pes mort que cal ésser mogut per altres. I hi ha també el descontent de l'esperit que ambiciona treballar i no pot.»

En síntesi, aquests mots recullen la sensació general dels protagonistes de l'exili republicà. Hi ha, ineludiblement, una preocupació per la supervivència, però l'ombra que plana per damunt del conjunt de les 108 cartes que va rebre Carles Pi i Sunyer entre el gener de 1939 i el juny de 1940 de corresponsals relacionats d'alguna manera o altra amb la Conselleria de Cultura de la Generalitat Republicana, abans i durant la guerra, des dels seus nous, diversos i forçats emplaçaments —Tolosa, Montmorency, Roissy-en-Brie, Boissy-la-Rivière, Argelers, Avinyó, Perpinyà, El Voló, Marsella, Prats de Molló, L'Isle-Adam, Londres, París, Bordeus, Mèxic i Santiago de Xile—, és la manca de sentit d'unes existències que han vist com s'esfondraven ideals, projectes i objectius vitals, i com es feien fonedissos tots els punts de referència, fonamentalment espirituals. En aquest sentit, es pot dir que són moltes les peticions d'ajuts econòmics que rep l'ex conseller de Cultura, però cal reconèixer que gairebé totes van acompanyades de demandes de feina. I de feina, si pot ser, relacionada amb la professió que tots aquests intel·lectuals, escriptors, pintors, músics, escultors, científics, enginyers, músics, etc., van exercir fins a l'últim moment a Catalunya.

Impressiona l'alt grau de civilitat que traspua d'aquestes cartes; la manera com es fa present l'ascendent moral del corresponsal únic al qual totes s'adrecen, i no només per la potestat que té Pi i Sunyer sobre els diners de la Generalitat que poden garantir, durant un temps, la supervivència dels exiliats, o per la capacitat de proporcionar permisos de circulació, visats o subsidis. Hom li demana consell sobre diverses possibilitats d'organització de la cultura a l'exterior i, a partir d'un determinat moment, el visticla davant propostes concretes que la distància temporal ens fa veure no només com un mitjà de guanyar-se la vida material, sinó com l'única possibilitat de mantenir, amb la dignitat, el sentit de la pròpia existència, individual i col·lectiva.

Perquè sobta també veure fins a quin punt, en uns moments en què els emissors de les cartes tenen dificultats reals per saber coses dels seus familiars més propers, encara a l'altra banda de la frontera o retinguts en hospitals i camps de concentració, s'aferren en general a la idea que la pervivència espiritual o moral de Catalunya passa necessàriament per la salvaguarda de la cultura. És significatiu, entre molts altres, el cas d'Agustí Bartra. Traslladat al camp de concentració d'Agde després d'haver passat pel d'Argelers, escriu que pensa «sovint en el futur de l'espiritualitat de Catalunya i en la necessitat de la unió de tots els artistes i intel·lectuals emigrats dintre una agrupació que ens agermanés i representés.» Aquesta carta, amb data del 10 de maig de 1939, és el resultat d'un esforç important, per part de Bartra, de mantenir la dignitat enmig de les condicions deplorables del camp de concentració, sobretot les de la platja d'Argelers, igualment com el poema que escriu i que envia a Pi i Sunyer, i l'esperança en un proper exili a Mèxic, «el Nou Món», o a Anglaterra. És l'altra cara de la vida al camp de concentració que Lluís Ferran de Pol evocarà, anys més tard, a les seves memòries, on, davant la disjuntiva de «dignificar-se» amb la lectura del *Primer llibre de les Estances* de Carles Riba o dedicar-se a matar els polls que el martiritzen, opta per això darrer.

Tot i que Carles Riba escriu, des de Bierville, que se sent «al servei d'una cosa molt alta» i que Josep Pous i Pagès consideri que «les coses d'ordre personal han de quedar subordinades a l'interès i utilitat de la tasca possible»; malgrat que de seguida s'organitzen, a Anglaterra i sobretot a França, diversos nuclis d'acció cultural catalana, que es crea la Fundació Ramon Llull i es confeccionen i es publiquen cinc números de la *Revista de Catalunya*, les cartes a Carles Pi i Sunyer reflecteixen també la impossibilitat d'evitar la dispersió dels exiliats a mesura que passen els mesos i que la guerra s'ensenyoreix del panorama polític europeu.

Maria Campillo, historiadora de la literatura i especialista en la literatura de guerra, i Francesc Vilanova, historiador i responsable de l'Arxiu Pi i Sunyer, han organitzat, editat les 108 cartes que Carles Pi i Sunyer va rebre com a ex conseller de Cultura durant els primers mesos d'exili, per tal d'oferir als investigadors sobre aquest període de la història cultural de Catalunya uns materials de primera mà. La seva tasca, tanmateix, no ha acabat aquí, perquè l'estudi que encapçala el volum número 4 dels *Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer* no és una simple presentació del material, sinó un model d'anàlisi dels materials històrics feta des del rigor i el distanciament científic —és indispensable destacar la manera com Campillo i Vilanova reconstrueixen les relacions i les tensions intel·lectuals i polítiques del primer exili— tant com des de la sensibilitat del que suposa, individualment i col·lectivament, per als escriptors, intel·lectuals i científics compromesos amb la lluita antifeixista, el desenllaç de la guerra civil espanyola i les seves conseqüències més immediates. Aquestes paraules de Francesc Trabal, escrites des de Roissy-en-Brie el 2 de maig de 1939, tot just ho insinuen; tralalianament, és clar: «Preparem articles, entrevius i informacions per a diaris i publicacions franceses. Ens han promès feina de traducció per a una nova casa francesa de traduccions. Però estem sitiats a Roissy. Això és molt bonic, molt, però tenim la sensació que no vivim, sinó ficats en un bany de parèntesis.»

Margarida CASACUBERTA
Universitat de Girona